

Marksist Kriz Teorisi

... ve anda emperyalist dünyada bu bağlamda durum...

Marksist Kriz Teorisi krizden öncelikle devrevi krizleri anlar. Devrevi krizler esas olarak aşırı üretim (ya da bunun tam karşı ucunda yetersiz tüketim) krizleridir. Her devre dört aşamadan oluşur: Kriz (bunalım), depresyon (çöküntü), canlanma ve yükseliş.

Marksist Kriz Teorisi, kapitalist üretimin devrevi ve anarşik karakteri sonucu olarak, kapitalist ülkelerde belirli aralıklarla ortaya çıkan (devrevi) ekonomik krizlerin varlığını tespit eder ve açıklar. Kapitalist ekonominin gelişme yasalarını ortaya çıkaran marksist teori, krizlerin kapitalist sistemin bir kazası vb. olmayıp sistemin ayrılmaz yol arkadaşları olduğunu ortaya koyar.

Devrevi krizler

Marksist Kriz Teorisi krizden (bunalmıdan) öncelikle devrevi krizleri anlar. Devrevi krizler esas olarak aşırı üretim (ya da bunun tam karşı ucunda yetersiz tüketim) krizleridir.

Bu konuda Politik Ekonomi Ders Kitabı Cilt 1’de şunlar söylenmektedir:

“Kapitalist aşırı üretim bunalımlarının temelleri: 19. yüzyılın başından beri, makinesel büyük üretimin ortaya çıkmasından beri, kapitalist yeniden üretimin gidişatı periyodik olarak iktisadi bunalımlar tarafından kesintiye uğratılır.

Kapitalist bunalımlar, **aşırı üretim bunalımlarıdır**. Bunalım herşeyden önce, ana tüketiciler, yani kapitalist üretim ilişkilerinin egemenliği altında satın alma güçlerine son derece dar sınırlar çekilen halk kitlelerinin satın alabildiğinden fazla meta üretildiğinden, metaların pazar bulmamasında dile gelir. Depolarda mal “fazlalığı” istiflenir. Kapitalistler üretimi kısarlar ve işçileri sokağa atarlar. Yüzlerce ve binlerce işletme kapatılır. İşsizlik hızla artar. Kent ve kırsal birçok küçük üretici yıkıma uğrar. Üretilen metalar için pazarlama olanaklarının olmaması, ticaretin sarsılmasına yol açar. Kredi ilişkileri bozulur. Kapitalistler, büyük bir nakit sıkıntısı hisseder ve vadesi gelmiş borçlarını ödeyemezler. Borsa çöker, hisse senetlerinin, tahvillerin ve değerli kağıtların kurları hızla düşer. Sanayi işletmelerini, ticaret firmalarını ve bankaları bir iflas dalgası kaplar.

Bunalım sırasında metaların aşırı

üretimi mutlak değil, tersine görecedir. Bu, toplumun gerçek gereksinimlerine oranla değil de, yalnızca ödeme yeteneğine sahip bir talebe oranla bir meta fazlasının bulunduğu anlamına gelir. Bunalım sırasında emekçi kitleler en gerekli şeylerden yoksun kalır, gereksinimleri diğer dönemlere göre daha kötü bir şekilde karşılanır. Milyonlarca insan “çok fazla” ekme üretildiğinden aç kalır, “çok fazla” kömür üretildiğinden donar. Emekçiler çok fazla geçim aracı ürettiklerinden, geçim aracı sıkıntısı çekerler. Fransız ütöpik sosyalisti Fourier’in sözleriyle “fazlalığın, yoksulluk ve sıkıntının kaynağı” olduğu kapitalist üretim tarzının apaçık çelişkisi burada yatar.” (Politik Ekonomi Ders Kitabı, Cilt 1, İnter Yayınları, sayfa 294 - 295)

Daha ilerde krizin devrevi karakteri ortaya konulurken; “Kapitalist aşırı üretim bunalımları belirli zaman aralıklarıyla, ve bu da 8 ile 12 yıl arasında yinelenir.” belirlenmesi yapılır. Bunun mantığı 8-12 yıl arasında eski tekniğin, yeniyle yer değiştirmesi, kapitalist ekonominin yenilenmesi zorunluluğunda yatar. Bu bağlamda bilince çıkartılması gereken bazı noktalar vardır:

► Marksizmin Kapitalist Devrevi Kriz Teorisi ilk ortaya konduğu sırada, (1860’lı yıllar) inceleme konusu olan dünya kapitalist sisteminde en ileri kapitalist ülke olan İngiltere ile diğerleri arasında gelişmişlik açısından muazzam farklar vardı. İngiltere’deki kriz, çok kısa süre içinde başta İngiltere’nin andaki / ve geçmişteki sömürgeci durumunda olan ülkeleri de kapsıyor; diğer ülkeleri de çok kısa süre içinde doğrudan etkiliyordu. Bu yüzden İngiltere’deki bir kriz,

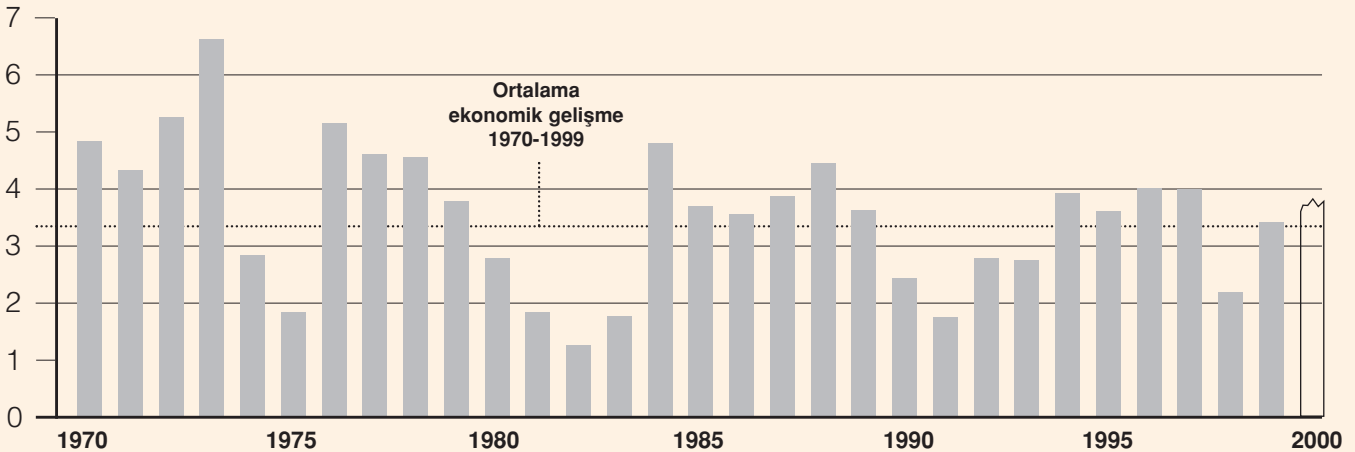
kısa süre içinde dünya krizine dönüşüyordu.

Kapitalizmin teknelci aşamasına, emperyalizme evrimlenmesi sonrasında da, tabii ki bir emperyalist ülkedeki ekonomik kriz, diğer emperyalist ülkelerde, ve dünyada etkilerini gösterdi. Fakat belli kuraldışı (örneğin New York borsasının çökmesi ile başlayan 1929 - 30 bunalımı; ya da 1973 - 74’te petrol fiyatlarının patladığı dönemdeki bunalım) dışta tutulursa, bütün emperyalist kapitalist dünya eş zamanlı olarak kriz yaşamadı. Emperyalist büyük güçler, emperyalist / kapitalist dünyadaki ülkelerin her biri, birbirinden bir yıl-iki yıl gibi farklı, “kendini” kriz devrelerini yaşadılar.

Bu yüzden her ülkede kriz devreleri tek tek ele alınıp incelenmek zorundadır. Bir emperyalist gücün anda kriz içinde olması, bir diğerinin de mutlaka aynı anda kriz içinde olması zonunluluğunu birlikte getirmiyor.

► Bugün emperyalist dünyada en büyük güç ABD emperyalizmi durumunda. Fakat onunla, onun rakibi olan emperyalist büyük güçler arasındaki farklar, 1800’lerin ikinci yarısında İngiltere ile diğer kapitalist ülke / devletler arasındaki farklar kadar büyük değil. (Tabii burada mutlak büyüklükleri değil, güç dengesini belirleyen değişik ağırlıkları kastediyoruz. Yoksa mutlak değerler olarak konuşulduğunda bugün bir tek emperyalist büyük gücün, örneğin ABD’nin elinde birikmiş sermaye ve üretilen ürünlerin değil, bundan 100 yıl önce bütün dünyada var olan birikmiş sermayenin ve üretilenlerin çok çok üzerindedir.) Yani hiç bir emperyalist güç dünyadaki gelişmeleri tek başına

Dünya ekonomisinin gelişmesi – Dünya genelinde GSYİH’nın gerçek artış oranı

(Kaynak: Fischer Weltalmanach 2001, sayfa 1086)

belirleyecek 'tek' konumunda değil. Kuşkusuz en büyük emperyalist güçlerdeki –en başta da ABD'deki– gelişme ve değişimler, bütün dünyada etkime yapıyor. Fakat bu etkime ne olumlu ne de olumsuz açıdan, her şeyi belirleme biçiminde oluyor.

► 1990'lı yıllara kadar emperyalist dünyada var olan, emperyalist kamp - sosyalemperyalist kamp bölünmesi, dünya pazarının iki büyük emperyalist blok arasında bölünmüş olması durumu, 1980'li yıllardan itibaren çözülmeye başladı, 1990'lı yılların başlarından itibaren ise ortadan kalktı. Şimdi yine bütün dünyada, dünya hegemonyası için dalaşan emperyalist büyük güçler var. Bunlar kendi aralarında değişik ittifaklar oluşturarak, birbirleriyle yarışta avantaj kazanmaya çalışıyorlar.

► 1990'lı yılların başlarından itibaren, eski sosyal emperyalist kampı oluşturan 'Doğu Bloku' ülkeleri başta Sovyetler Birliği olmak üzere, sosyalizm maskeli tekeli devlet kapitalizminden, pazar ekonomisi adı verilen açık kapitalist / emperyalist ekonomiye geçiş sürecine girdiler. Bu "yapısal değişim" sürecine, bu ülkelerde oldukça uzun süren –90'lı yılların sonlarına dek süren– ekonomik gelişmenin sıfırın altında olduğu derin bir kriz, evet çöküş dönemi eşlik etti. Bu ülkeler, batılı emperyalist güçlerin de "desteğiyle" ancak 90'lı yılların sonlarına doğru bu çöküş döneminden çıkıp, yeniden ekonomik kalkınma dönemine girdiler. Dünya ekonomisi açısından sosyalemperyalist kampın çöküşü, dünya çapında ekonomik kalkınmada önemli bir gerilemeyi beraberinde getirdi.

► Bir bütün olarak ele alındığında İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana dünya ekonomik olarak gelişiyor. Dünya çapında Brüt Sosyal Ürün (Gayrisafi Hasıla – GSH) sürekli artılarda dolaşıyor. Bu artış oranında iniş çıkışlar var. Fakat dünya çapında 'krizler' Dünya Gayrisafi Hasılasındaki (DGSH) artışın sıfırın altına düşmesi, dünya çapında emperyalist / kapitalist ekonomide bir çöküş yaşanması (1929 krizinde böyle olmuştu) şeklinde olmuyor.

(Örneğin 1973'te dünya çapında % 6,5 artışla en üst seviyesine çıkan DGSH, 1974'te (petrol krizi döneminde) % 2,5'e; 1975'te (krizin devamı ve derinleşmesi sonucu) % 1,8'e kadar geriliyor. (DGSH içinde bütün ülkeler var. Petrol krizi döneminde örneğin bütün

petrol alıcısı ülkelerde GSH geriler, bu ülkeler derin ekonomik kriz içine girerken, aynı dönemde petrol üreticisi / satıcısı ülkelerin GSH'sı büyük ölçülerde artıyor, bu ülkelerde bir kalkınma patlaması yaşanıyor. Diğer yandan sosyalemperyalist kampın petrol bunalımından etkilenmesi, emperyalist / kapitalist dünyada petrol alıcısı ülkeler kadar olmuyordu. Çünkü Sovyetler Birliği en büyük petrol / doğal gaz üreticisi ülkelerden biri konumundaydı. Ayrıca petrol üreticisi devletlerin bir bölümüyle - örneğin Cezayir, Libya, Irak... ile ilişkilerinde de batılı emperyalist ülkelerden daha avantajlı konumdaydı, daha elverişli koşullarla ticaret yapma durumundaydı. Dünya çapında % 2,5 artış yaşandığı dönemde, bir dizi emperyalist / kapitalist ülkede 'artış', sıfırın altına düşmüştü.

Ya da örneğin 1982'de DGSH'nın artış oranı 1,3'e kadar geriliyor.

90'lı yıllardaki en geri nokta 1991'de % 1,8'lik artış oranı ile yaşanıyor. Burada 'Doğu Bloku'ndaki çöküşün sonuçları yansıyor.

1998'de Uzakdoğu'da ve Japonya'da borsa krizi ile tetiklenen ekonomik kriz sonucu yeni bir "en düşük" artış yaşanıyor: % 2,6)

Kriz devresinde aşamalar...

Her kriz devresinde birbirinden değişik özelliklere sahip 4 aşamayı birbirinden ayırmak mümkündür.

Önce devrenin nasıl tanımlandığına bakalım. Bu konuda Politik Ekonomi Ders Kitabı'nda şöyle deniyor:

"Bir krizin başlamasından, diğerinin başlamasına kadar olan zaman kesitine devre denir." (sayfa 297)

Burada tabii ki; "Krizin" başlaması ne demektir? Hangi noktadan itibaren 'kriz'den, krizin başlangıcından söz edilir?" sorusu çıkıyor ortaya...

Bu sorunun cevabı şudur: Kriz, bir kapitalist ekonomide kalkınma (GSH... tek ülke bazında GSYİH yani ülke içi brüt ürün / Gayri Safi Yurtiçi Hasılının artışı) en uç noktasına –zirvesine– varıp, gelişme eğilimi tersine döndüğü, kalkınmada gerileme başladığı ve bunun da artık bir eğilim olarak belirlediği noktada başlar. Kriz, gerilemenin varabileceği ve vardığı en son nokta, dibe vurmuş noktası, ya da kalkınma hızının diyelim ki

sıfırın altına düştüğü vb. noktada değil, gerilemenin kesin eğilim olarak ortaya çıktığı noktada başlar.

Her devre dört aşamadan oluşur. Politik ekonomi Ders Kitabı'nda bu bağlamda söylenenler şöyle:

"Devri dört aşamadan oluşur: Kriz (bunalım), depresyon (çöküntü), canlanma ve yükseliş." (sayfa 232) (Bu aşamalar başka kavramlarla da ifade ediliyor. Alıntı yaptığımız Türkçe çeviride depresyonun karşılığı olarak durgunluk; yükseliş yerine de –Almancada Aufschwung– kalkınma kavramları kullanılıyor.)

Bu aşamaların temel özellikleri olarak şunları sayabiliriz:

1. Kriz aşaması: Her devrenin başlangıç noktasını ve ağırlığını oluşturan bu aşama, üretim kapasitesinin büyümesiyle ödeme gücüne sahip talepteki görece gerileme arasındaki çelişkinin fırtınalı ve yıkıcı şekilde ortaya çıkmasıyla belirlenir. Pazarlama ürünü bulamayan aşırı meta üretimi, ani fiyat düşüşleri, kitle halinde iflaslara yol açan ödeme aracı eksikliği ve borsa çöküşü, üretimin önemli çapta kısılması, hızla artan işsizlik, ücretlerin olağanüstü düşüşü vb. devrenin tipik özellikleridir.

2. Depresyon (çöküş) aşaması: Devrenin kriz aşamasını izleyen ve ekonomide gerilemenin / düşüşün sürdüğü, uç noktada dibe vurduğu aşamasıdır. Bu aşamada sanayi üretimi durgundur; meta fiyatları oldukça düşüktür, fakat alıcı azdır. Ticari faaliyetlerde de durgunluk gözlemlenir. Para sermaye henüz yeni yatırımlara yönelme konusunda çekingen, bekleyen bir tavır içindedir. Durgunluk döneminde bu dönemi izleyen devre aşamasının, yani canlanmanın ve daha sonra yükselişin ön koşulları yaratılır. Birikmiş meta stokları kısmen tahrip edilir, kısmen düşük fiyatta satılır. Sermaye sahipleri üretim giderlerini düşürerek depresyondan çıkış yolu bulmaya çalışırlar. Bu hedefe ücretlerin düşürülmesi ve emek üretkenliği ve yoğunluğunun arttırılması yoluyla ulaşırlar. İşletmelerin yeni teknikle yeniden donatılması, emek üretkenliğinin ve daha yoğun emek sömürüsünün en etkin yoludur. Bu süreçte bir çok kapitalist işletmenin batması ve geri kalanların tekniğini yenilemesi ile depresyondan canlanmanın yolu açılır. Sabit sermayenin yenileştirilmesi üretimi arttırmak için bir dizi dala ivme sağlar. Makine üreten işletmelerin siparişleri artar, bu alanın

kendisinin de hammadde ve her türden malzemeye gereksinimi artar. Ekonomik faaliyetler artar, hızlanır. Gelişme eğrisi artık yukarıyı göstermeye başlar. Çöküntü yavaş yavaş yerini canlanmaya terkeder.

(Burjuva ekonomisi yer yer kriz devresinin bu iki aşamasını birlikte 'resesyon' (gerileme) olarak adlandırır. Bazıları da yalnızca çöküntü dönemini, onun da gelişmenin sıfırın altına düştüğü dönemlerini 'kriz' olarak, ya da resesyon olarak da adlandırır.)

3. Canlanma aşaması: Kapitalist işletmelerin devrenin daha önceki aşamalarında yaşanan büyük çalkantı ve sarsıntılarının yaralarını sardıkları ve üretimi genişletmeye başladıkları aşamasıdır. Üretim bu aşamada yavaş yavaş gelişerek eski düzeyine ulaşır, fiyatlar yükselir, kârlar artar.

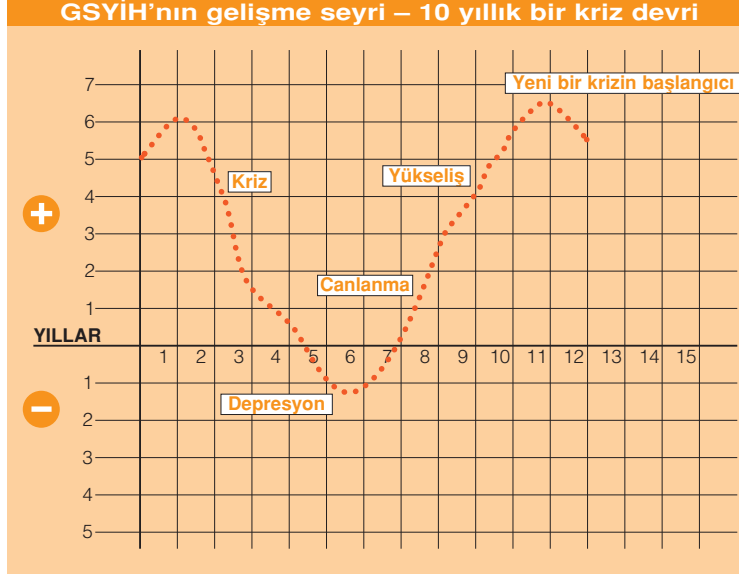
4. Yükseliş aşaması: Devrenin, üretimin bir önceki devrenin krizden önce en ulaştığı en yüksek seviyeyi yakalayıp aştığı aşamasıdır. Bu dönemde fiyatlar yükselir, tüccarlar fiyatların daha da artacağı umuduyla mümkün olduğunca çok meta satın alırlar ve sanayicileri üretimi daha da genişletmeye sevkederler. Bankalar sanayicilere ve tüccarlara seve seve kredi verir. Yükselişin sonu olmayacakmış, talep sanki sınırsızmış gibi görünür. Üretim sürekli genişler. Bütün bunlar üretimin, ticaretin ödeme gücünün üzerinde genişlemesine yol açar. Bu aşamada gelişme en uç noktasına varduktan sonra, gelişme yine gerileme eğilimine girer. Gerileme / kriz aşaması, yeni bir kriz devresi başlar.

(Yükseliş aşamasının üretimin genişlemesinin sanki sınırsız gibi görüldüğü, uç noktalarına kadar geliştiği dönemine burjuva iktisatçıları 'boom' adını da veriyorlar.)

Her kriz, üretimin güçlü bir şekilde kısıtlanmasına, iç ve dış ticaretin gerilemesine, ticaret fiyatlarının ve borsa kurallarının düşmesine yol açar.

Her krizde üretim yıllar önce ulaşılmış düzeyin altına geriler.

Ekonomik krizler, kapitalizmin haydutça karakterini gözler önüne serer. Her krizde sefalete, açlığa mahkum edilmiş milyonlarca emekçinin hayat stan-

dartı iyice düşer, milyonlarca emekçi açlık sınırında yaşarken, satılmayan muazzam miktarda meta, fiyatların daha da düşmemesi için yok edilir. Kriz öncesi onbinlerce işçiyi istihdam eden fabrikalar, madenler, yüksek fırınlar kapatılır vb.

Her kriz ve her kriz sonrasında daha geniş kapitalist üretim, daha sonraki daha derin krizlerin zeminini yaratır. Kapitalizmin gelişmesinin tabii sonucu, onun hareket yasasıdır kriz. Krizsiz, -hep daha gelişkin, daha derin krizsiz-, kapitalist gelişme olmaz!

Krizin işçi ve emekçiler açısından temel anlamı, onların hayat standartlarının düşmesi, işsizlik, yoksulluk ve açlığın artmasıdır. Krizler aynı zamanda işçi sınıfı ve emekçi yığınların kapitalizmin gerçek yüzünü kendi tecrübeleriyle en kolay görebilecekleri dönemlerdir de.

Bu bağlamda bugün bilinmesi gereken şey, emperyalist güçlerin, metropollerdeki krizin yükünü yalnızca metropol ülkeleri işçi sınıfına değil, aynı zamanda sömürdükleri bağımlı ülke emekçilerinin de sırtına yıkma imkânlarının oldukça geniş olduğudur. Bu krizlerin emekçiler açısından sonuçlarının geri / bağımlı ülkelerde çok daha felaketli olması sonucuna yol açmaktadır.

Bu devrevi "aşırı üretim krizleri" dışında, bazen onlarla birleşen, "borsa ve mali krizler" vardır.

Geçmişte, borsalar esas olarak üretimle oldukça içiçeydi. Bu yüzden de üretim alanında başlayan krizlerin borsalara yansması, borsaların çöküşü vb. gündeme geliyordu. Kapitalizm geliştiği, sermaye büyüdüğü, kapitalistlerin elinde üretim ve kendi lüks tüketimleri dışında kullanabilecekleri büyük zengin-

likler oluştuğunda (ki bunda, işçi sınıfının her gün yoğunlaşan emek sömürüsü; geri ülkelerin yeraltı yerüstü zenginliklerinin talanı yanında esnafın, orta tabakanın, hatta emperyalist ülkelerde işçilerin elinde olan küçük birikimlerin kazanç vaatleri ile "değerli kağıt-tahvil" satın almaya çekilmesi de belirli bir rol oynuyor); para sermayenin giderek artan bir bölümü, spekülasyon alanına yöneliyor. Borsalar giderek üretimle doğrudan bağı-

koparıyor. Hatta giderek para sermayenin büyük bölümü bu alanda kullanılmaya başlanıyor. Borsalarda çok büyük para sermaye değerleri, üretimden kopuk olarak alınıp satılıyor; "kâr" getiriyor, değerleniyor veya değer kaybediyor. Bu alan üretimle doğrudan bağı kalmadığı noktada, devrevi krizlerle bu alanın doğrudan bağı kalmıyor. Normal kriz devresi dışında borsalar, her gün, her ay yeni mali krizler üretebiliyor. Ya da yine üretimden bağımsız, borsalar çok büyük "boom"lar yaşayabiliyor. Kuşkusuz borsaların da artık iyice enternasyonalleştiği bir ortamda, özellikle büyük borsalardaki -ABD, Japonya, Almanya- krizler derin olursa ve biraz uzun sürerse, diğer borsaları olduğu gibi, o borsanın olduğu ülkenin "reel sektörünü" de etkiliyor. Derin bir borsa krizi, ekonomik krizi tetikleyebiliyor. Bugün borsa krizleri bağlamında bilinmesi gereken, bugünkü borsa krizlerinin devrevi ekonomik krizlerle birbirine karıştırılmasının doğru olmadığıdır. Hangi borsa krizinin, reel ekonomiyle somut ilişkisinin ne olduğu, her somut borsa krizinde somut incelenmelidir.

Kriz bağlamında teorik olarak şunların da bilinmesi gerekir:

1. Kapitalizmin devrevi ekonomik krizleri, sürekli değil, adı üzerinde "devrevi"dir. Belli aralıklarla ortaya çıkar. Üretim tekniğinde yenilenme ile yeni bir atılım, yükseliş dönemine yol açarak, aşılır.

2. Emperyalizm kapitalizmin son aşamasıdır. Emperyalizm, tekelci, asalak / çürüten, can çekişen kapitalizmdir. Kapitalizm, tekellerin egemen olduğu dönem öncesinde, üretici güçlerin sınırsız gelişmesinin önünde engel değildi. Tam

tersine, üretici güçlerin en hızlı biçimde gelişmesinin motoruydu. Kapitalist üretim ilişkileri, üretici güçlerin gelişme talepleriyle tam uyum içindeydi. Tekelci aşamasına varan kapitalizm, artık üretici güçlerin sınırsız gelişmesinin motoru değil, onun önünde engeldir. Tekelci aşamasında kapitalizm, artık gelişme eğrisi tarihi olarak aşağıya, gerilemeye dönmüş, “asalak, çürüyen, can çekişen” kapitalizmdir. Emperyalizm döneminde de kapitalizm tabii ki gelişmektedir. Fakat bu gelişme, –teknik, bilgi birikimi, elde var olan zenginlik göz önüne alındığında– mümkün olan gelişmenin çok gerisinde kalan bir gelişmedir. Üretici güçlerin yeniden sınırsız gelişmesini sağlayabilmek için, üretimin toplumsal karakterine uygun bir mülkiyet / üretim sistemi, sosyalist bir sistem gereklidir. Bir bütün olarak ele alındığında, bu sebeplerden ve bu anlamda emperyalizmin, “genel kriz içindeki kapitalizm” olduğu tespit edilmelidir. Fakat buradaki genel buhran tespitinin ne anlama geldiği çok net açıklanarak yapılmalıdır. Kapitalizmin bu genel krizi, devrevi ekonomik krizle birbirine karıştırılmamalı, emperyalizmin sürekli kriz içinde olduğu vb. sanılmamalıdır.

3. Marksistler bu genel anlamı dışında, bir de somut bir durumu ifade etmek için “kapitalizmin genel krizi” tespitini kullanmışlardır. Bu özel anlamında “kapitalizmin genel krizi”, emperyalist sistemden kopan sosyalist ülke / ve sistemin varlığı ile açıklanır. Bu bağlamda Politik Ekonomi Ders Kitabı’nda yapılan tespitler şunlardır:

“Kapitalizmin genel bunalımı, tüm kapitalist dünya sisteminin, savaşlar ve devrimler, can çekişen kapitalizmle yüksele sosyalizm arasındaki mücadele ta-

rafından belirlenen çok yönlü bir bunalımdır. Kapitalizmin genel bunalımı, kapitalizmin tüm yönlerini, hem iktisadi, hem de politikayı kapsar. Onun temelinde bir yandan kapitalist dünya iktisat sisteminin artan çöküşü ve diğer yandan kapitalizmden kopmuş ülkelerin artan ekonomik gücü oluşurur.

Kapitalizmin genel bunalımının temel özellikleri şunlardır: Dünyanın iki sistemi –kapitalist ve sosyalist– bölünmesi ve bunlar arasındaki mücadele, emperyalizmin sömürge sisteminin bunalımı, pazar sorununun keskinleşmesi ve bununla bağıntı içinde işletmelerin kronik olarak kapasitelerinin altında kullanılması ve kronik kitlesel işsizlik.

Emperyalizm çağında kapitalist ülkelerin gelişmesinin eşitsizliği, zamanla sürüm pazarlarının, etki alanlarının ve sömürgelerin mevcut paylaşımının önemli kapitalist devletler arasındaki değişen güç dengesiyle uyumsuzluğunu doğurur. Bu temelde, kapitalist dünya sistemi içindeki dengenin şiddetli bir şekilde bozulması ortaya çıkar; bu da kapitalist dünyanın düşman gruplara bölünmesine ve bunlar arasında savaşa yol açar. Dünya savaşları, emperyalizmin güçlerini zayıflatır ve emperyalist cephenin yarılmasını ve tek tek ülkelerin kapitalist sistemden kopmasını kolaylaştırır.

Kapitalizmin genel bunalımı, emperyalizm çağının bir bileşeni olan tüm bir tarihsel dönemi kapsar. Daha önceden de ortaya konduğu gibi, emperyalizm çağında kapitalist ülkelerin ekonomik ve politik gelişmesinin eşitsizliği yasası, sosyalist devrimi çeşitli ülkelerde çeşitli zamanlarda olgunlaşmasını beraberinde getirir. Lenin, kapitalizmin genel bunalımının eşzamanlı bir eylem değil, ter-

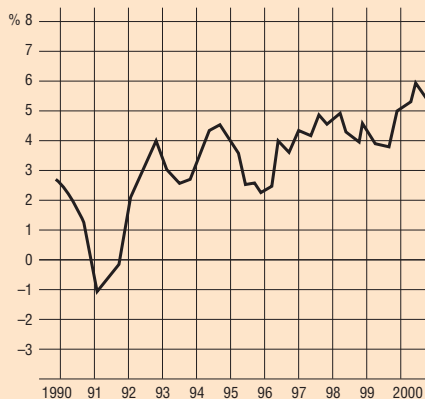
sine uzun süren bir şiddetli ekonomik ve politik sarsılmalar dönemi, keskin bir sınıf mücadelesi dönemi, “kapitalizmin tüm bir çizgi boyunca çöküşü ve sosyalist toplumun ortaya çıkması” dönemi olduğuna işaret etti.* (*V. İ. Lenin, “Parti Programının Revizyonu ve Partinin Adının Değiştirilmesi Üzerine RKP(B)’nin VII. Parti Kongresinde Konuşma”; bkz. V. İ. Lenin, Eserler, 4. baskı, c. 27, s. 106, Rusça) Bu, iki sistemin, sosyalist ve kapitalist sistemin uzun bir süre yan yana var olmasının tarihsel kaçınılmazlığını belirler. (Politik Ekonomi Ders Kitabı, Cilt 1, İnter Yayınları, sayfa 364 - 365)

Bu genel kriz de, aşamalara ayrılıyordu. Bu bağlamda da Politik Ekonomi Ders Kitabı’nda yapılan tespit şöyle:

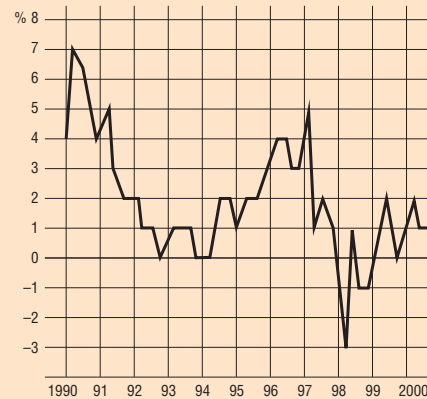
“Kapitalizmin genel bunalımı, Birinci Dünya Savaşı döneminde başladı ve özellikle de Sovyetler Birliği’nin kapitalist sistemden kopması sonucu gelişti. Bu, kapitalizmin genel bunalımının ilk aşamasıydı. İkinci Dünya Savaşı döneminde kapitalizmin genel bunalımının ikinci aşaması başladı ve özellikle de Avrupa ve Asya’daki halk demokrasisi ülkelerinin kapitalist sistemden kopuşuyla ağırlaştı.” (sayfa 365)

Revizyonistlerin ders kitaplarında, 60’lı yılların başlarından itibaren kapitalizmin genel krizinin üçüncü aşaması başlatılıyordu. Bu dönemin temel özellikleri olarak da, “Dünya sosyalizminin her geçen gün daha fazla uluslararası alanda belirleyici güç haline gelmesi; Sovyetler Birliği’nde komünizmin maddi teknik temelinin başarıyla inşa edilmesi; emperyalist ülkelerde tekelci devlet kapitalizmi şartlarında bilimsel teknik devrimin başlaması” vb. sayılıyordu. (Bkz. Kapitalizmin Genel Krizi, Di-

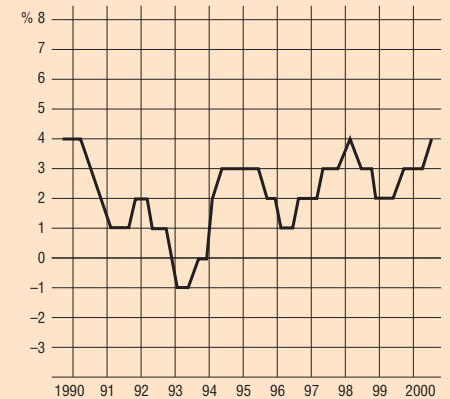
BiÜ (Brüt İç Üretim)
GSYİH’nin (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) gerçek büyümesi
ABD

BiÜ (Brüt İç Üretim)
GSYİH’nin (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) gerçek büyümesi
JAPONYA

BiÜ (Brüt İç Üretim)
GSYİH’nin (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) gerçek büyümesi
12’LER AVRUPASI

etz Verlag, 1976, Berlin)

Burada sözü edildiği anlamda kapitalizmin genel krizinden, aslında Sovyetler Birliği'nde revizyonistler iktidarı ele geçirdiklerinden bu yana söz edilemez.

Bugün 'krizden' söz edildiğinde, bizce öncelikle emperyalizmin (kapitalizmin) devrevi ekonomik krizleri üzerine konuşulmalı, bu konuda da somut olunmalıdır. Bu konuda andaki durum ve gelişme perspektifleri şöyledir:

Emperyalistler arasındaki dengeler açısından borsa krizlerinin anlamı nedir? Bunun genel dünya açısından anlamı nedir?

ABD ekonomisi 1991'den bu yana, emperyalist ülkeler içinde en iyi durumda olan ekonomidir ve yükselme eğilimi / trendi içindedir. Son dokuz yıl içinde ortaya çıkan kimi gerileme / dalgalanmalar, genel yükselme eğilimi içindeki dalgalanmalardır. 2000 yılında da brüt iç ürün açısından %5 civarında artış, yani %5'lik bir 'kalkınma hızı' söz konusudur. 2000 yılının son çeyreğinden itibaren bir gerileme başlamıştır. 2001 yılında, emperyalist dünya ekonomisinin andaki merkezi / motoru durumunda bulunan ABD açısından yeni bir kriz devresinin başlangıcı olarak görünmektedir. Eğilim gerileme yönündedir.

Diğer batılı emperyalist güçlerin durumu biraz daha değişiktir. Onların kriz periyotları zaman açısından bir-iki yıl öne / arkaya belirli farklılıklar gösterebilir. Ama dünya ekonomisinde hâlâ belirleyici rolü oynayanın ABD olduğu bilindiğinde, yeni kriz devresinin diğer ülkelere de erken yansımaları ve bu kez krizin tüm emperyalist büyük güçleri birlikte sarsması, bir dünya krizinin yaşanması da mümkündür.

ABD açısından krizin dip noktasına varılması/depresyon 2003-2004 döneminde beklenmelidir. Bu depresyonun derinliği, kalkınmanın sıfırın altına düşüp düşmeyeceği, düşerse ne kadar düşeceği, krizin dünya krizine dönüşüp dönüşmeyeceğini de belirleyecektir. ABD'de krizin depresyon aşamasında, kalkınma hızının sıfırın 3-4 puan altına

düşmesi halinde dünya krizi kaçınılmaz hale gelir. Sıfır civarında oynayan bir dip nokta krizin tek tek emperyalist ülkelerin krizleri olarak geçmesini beraberinde getirir. Bu düşüşün ne kadar olacağı, biraz da bu kriz döneminde çıkacak borsa krizlerinin derinliğine de bağlı olacaktır. Normal gelişme şartları içinde, 2003-2004 yılında ABD ekonomisi yeniden yükselmeye başladığı anda, diğer batılı emperyalist büyük güçlerin ekonomileri dibe vurabilir. Yani normal şartlarda ABD ekonomisinin hem krizde, hem krizden çıkışta, motor, öncü rolü oynaması, diğerlerinin 1-2 yıl arayla onu izlemeleri söz konusudur. Emperyalist büyük güçler açısından kriz devreleri konusunda anda iki "kuraldışı" var: Japonya ve Rusya.

Japonya aslında 1997-98'e dek, ABD dışındaki batılı emperyalist güçlere benzer bir gelişme izledi. 1997'de daha önceki, diğerlerine göre daha hızlı kalkınmanın da sonuçları olarak, erken bir yeni kriz devresine girdi. 1998'deki çok ağır borsa krizi de bu düşüş trendi ile birleşince, çok derin ve hızlı bir çöküş yaşadı. 2000 yılı sonuna dek yeniden yükselme trendine giren ekonomi, 2000 yılı sonlarında yeni bir düşüş trendine girdi. Sanki Japonya şimdi diğer emperyalist büyük güçlere göre, daha sık ve daha kısa süreli kriz devreleri yaşıyor gibi görünüyor. Düşüş trendinin sürmesi halinde, Japonya'nın ABD ile eşzamanlı olarak dibe vurması mümkündür. Bu ihtimalin gerçekleşmesi halinde kriz yine dünya krizine dönüşür.

Rusya ise bilindiği gibi 90'lı yılların büyük bölümünde, çürümüş devlet kapitalisti sistemin pazar kapitalizmine dönüştürülmesinin zorluklarını yaşadı. Ülke ekonomisi tam bir çöküş yaşadı. Brüt iç ürün artışı uzun süre sıfırın altında oldu. Bu "yapısal" –yapı değişikliğinin sonucu olan–, uzun süreli bir krizdi. Son üç yıldır brüt iç ürünün artışı sıfırın üzerine çıktı. Yani Rusya kalkınma yoluna girdi. Fakat bu dönemde de borsa krizlerinden korunamadı. Ekonomi hâlâ 1990 öncesi gücüne varmış durumda değil. Kalkınma önemli ölçüde dış desteğe de bağlı. Dünya ekonomik krizine girilmesi halinde, bu dış desteğin kesilmesi halinde, bu krizin en felaketli sonuçlarından birini Rusya'nın yaşaması beklenmelidir. Kriz eğer dünya krizine dönüşmeden atlatılabilirse, önümüzdeki kriz devresinin Rusya'ya yansımaları çok fazla bir şeyi değiştirmeyecektir. Çünkü

Rusya zaten şu andaki kalkınma eğiliminde de eski gücüne varma çabası içindedir. Bundaki görece gerileme, tam bir çöküş olmadıkça, beklenen ve kabul edilen bir gerilemedir.

Önümüzdeki dönemde de, üretimden bağımsız olarak, borsa krizleri / mali krizler gündeme gelebilir.

Borsa krizleri, aşırı üretim krizleri ile, yani normal kriz devresinin gerileme / çöküş dönemleri ile birleşirse, emperyalist güç dengelerinde önemli değişiklikler olabilir. Önümüzdeki dönem içinde ABD'de, diğer emperyalist ülkelerde ve bağımlı ülkelerde ekonomik talepler temelinde belirli hareketlerin gelişme imkânı doğabilir.

Avrupalı emperyalistler, kendilerini ABD ile ekonomik alanda boy ölçüşebilecek durumda hissetseler, ABD dolarına olan bağımlılıklarını ortadan kaldıracırlar. Andaki durumda Almanya, Fransa vb. ülkelerin tek başlarına ABD ile ekonomik olarak boy ölçüşebilecek güçleri yoktur. Bu yüzden de Avrupa birleşmek, Avrupa Birliği oluşturulmak durumundadır. Avrupa Birliği ile ABD ekonomik olarak karşılaştırıldığında, ABD hâlâ tüm Avrupa Birliği'nden fazla üretim yapmaktadır. Andaki durumda danışıklı olarak kur politikaları belirlenmektedir. Şu anda ABD doları dünyada altın işlevini görüyor. Avrupa Birliği'nin dolara olan bağımlılığını ortadan kaldırabilecek gücü bugün yoktur. Bu gücü olsa bunu hemen yerine getirirler.

Önümüzdeki dönemdeki yakın dönemde, güç dengelerinde değişecek bir şey yok. Genel eğilim olarak Avrupa güçleniyor. Ama Avrupa'nın kendi içinde problemleri var. Şu anda ABD'yi dünyada güçlü yapan esas olarak ordusu değil, ekonomisidir. (Tabii ki onun askeri alanda da diğer emperyalist büyük güçlerden çok daha güçlü olmasının –nükleer alanda esas rakibi hâlâ Rusya!– dünya hegemonyası konusunda diğerlerinden daha güçlü olmasında oynadığı önemli bir rol vardır. Fakat esas güçlülüğü burdan gelmiyor. Rusya örneğin askeri bakımdan ABD'den sonra ikinci güç konumunda. Fakat bu onun bir bütün olarak ele alındığında bugün emperyalist dünyada ABD'den sonra ikinci büyük güç olduğu anlamına gelmiyor.) Euronun dolara olan "bağımlılık"tan kurtulması andaki durumda mümkün değildir.